

Seksuele ontwikkeling tijdens de adolescentie in context: relaties met ouders en leeftijdgenoten

Daphne van de Bongardt¹, Ellen Reitz², Maja Deković²

¹Erasmus Universiteit Rotterdam, Department of Psychology, Education & Child Studies

²Universiteit Utrecht, Orthopedagogiek: Psychosociale Problemen

Samenvatting

In dit artikel worden de bevindingen beschreven van Project STARS Deelproject 2, waarin met een multi-methode aanpak (longitudinale vragenlijsten, observaties, meta-analyse) werd onderzocht hoe verschillende aspecten van de seksuele ontwikkeling (gedragingen, cognities, emoties) tijdens de adolescentie over tijd gerelateerd zijn aan diverse aspecten van relaties met ouders en leeftijdgenoten. De resultaten tonen aan dat adolescenten die een betere relatie met hun ouders hadden minder intentie hadden om seks te hebben, op latere leeftijd met seks begonnen, en bovendien via een hogere zelfwaardering ook meer positieve emoties ervoeren na seks. Terwijl adolescenten die vaker met ouders praatten over seks later meer seksueel actief waren, had de frequentie van seksuele communicatie geen effect op de seksuele intentie van seksueel onervaren adolescenten. Adolescenten die intensiever omgingen met leeftijdgenoten, die dachten dat hun vrienden meer seksueel actief waren en het hebben van seks meer goedkeurden, en die meer druk van leeftijdgenoten ervoeren om seks te hebben, waren zelf ook meer en eerder seksueel actief. Bovendien dachten jongeren die meer deviante gesprekken over seks hadden met hun vriend(inn)en dat hun leeftijdgenoten het hebben van seks meer goedkeurden, zelf meer seksueel actief waren en meer risicovolle seks hadden. Wanneer opvoeding en leeftijdgenoten tegelijkertijd werden onderzocht, bleken alleen leeftijdgenoten een rol te spelen in de timing van het seksuele debuut van adolescenten. Frequente seksuele communicatie met ouders bleek echter een buffer te zijn voor de effecten van seksuele *peer*-normen op de eigen seksuele intentie van adolescenten. Theoretische en praktische implicaties worden besproken.

Dit artikel beschrijft de bevindingen van Project STARS Deelproject 2 (zie Deković et al. (2016) voor een beschrijving van alle vier deelprojecten), waarin is onderzocht hoe verschillende aspecten van de seksuele ontwikkeling (gedragingen, cognities, emoties) tijdens de adolescentie over tijd gerelateerd zijn aan diverse aspecten van relaties met ouders en leeftijdgenoten. In overeenstemming met het ecologische perspectief, een belangrijk theoretisch paradigma in onderzoek naar seksuele ontwikkeling, worden relaties met ouders en leeftijdgenoten beschouwd als belangrijke proximale sociale contexten die bijdragen aan de wijze waarop adolescenten vorm geven aan hun seksualiteit (Kotchick, Shaffer, Forehand, & Miller, 2001). Door de toename van onderzoek hiernaar is de

kennis over de rol van ouders en leeftijdgenoten in de seksuele ontwikkeling van adolescenten de afgelopen decennia sterk vergroot.

Veel van dit onderzoek is echter uitgevoerd in de Verenigde Staten (VS). In cross-nationale vergelijkingen met betrekking tot de seksuele ontwikkeling van adolescenten, worden de VS en Nederland vaak in contrast met elkaar onderzocht. Schalet's (2011) kwalitatieve analyses van interviews met Nederlandse en Amerikaanse ouders hebben aangetoond dat Amerikaanse ouders in het algemeen de neiging hebben om seksualiteit van jongeren te 'dramatiseren', door te wijzen op de mogelijke risico's en het onvermogen van tieners om hun 'razende hormonen' onder controle te houden. Nederlandse ouders, daarentegen, zijn over het algemeen meer geneigd om beginnende seksuele activiteit tijdens de adolescentie te 'normaliseren', door te vertrouwen op een natuurlijk proces van het in toenemende mate fysiek en emotioneel 'klaar zijn voor seks' en het vermogen van tieners om dit proces zelf te reguleren (Schalet, 2011). In één van de weinige kwantitatieve cross-nationale studies waarin seksuele opvoeding in Nederland en de VS werd vergeleken,

Dr. D. van de Bongardt, universitair docent

Dr. E. Reitz, universitair docent

Prof. dr. M. Deković, hoogleraar

Correspondentieadres: Dr. Daphne van de Bongardt. Adres: Department of Psychology, Education & Child Studies, Erasmus Universiteit Rotterdam, Postbus 1738, 3000 DR Rotterdam. E: vandebongardt@fsw.eur.nl

Ontvangen: 26 mei 2016; Geaccepteerd: 25 oktober 2016

rapporteerden Nederlandse jongeren meer seksuele voorlichting te hebben gekregen van hun ouders dan hun Amerikaanse leeftijdgenoten, iets dat op zijn beurt gerelateerd was aan meer adequaat anticonceptiegebruik, en minder seksueel overdraagbare aandoeningen en onbedoelde zwangerschappen (Dodge, Sandfort, Yarber, & De Wit, 2005). Deze onderzoeken tonen aan dat de resultaten van Amerikaanse studies naar de rol die ouders spelen mogelijk niet één op één te generaliseren zijn naar de seksuele ontwikkeling van Nederlandse adolescenten.

Hoewel ouders tijdens de adolescentie belangrijke socialiserende actoren blijven, zowel algemeen als met betrekking tot seks, brengen jongeren naarmate ze ouder worden steeds meer tijd door met leeftijdgenoten, die bovendien steeds belangrijkere bronnen worden van sociaal-emotionele steun, en daarmee ook steeds belangrijkere referentiekaders voor wat adolescenten denken en doen (Kotchick et al., 2001). Het is dan ook niet verbazingwekkend dat, naast de rol van ouders, de rol van leeftijdgenoten in de seksuele ontwikkeling van adolescenten ruimschoots is onderzocht. Ook hierbij geldt echter dat het meeste onderzoek is uitgevoerd in de VS, en dat onduidelijk is in hoeverre de resultaten te generaliseren zijn naar Nederlandse jongeren.

Het doel van Deelproject 2 was om beter te begrijpen welke rol relaties met ouders en leeftijdgenoten spelen in de seksuele ontwikkeling van adolescenten in Nederland. Hierbij stonden drie onderzoeksvragen centraal: (1) Hoe hangen algemene en seksualiteit-specifieke opvoedingsaspecten over tijd samen met seksuele ontwikkeling? (2) Hoe hangen verschillende aspecten van relaties met leeftijdgenoten over tijd samen met seksuele ontwikkeling? (3) Hoe verhouden aspecten van relaties met ouders en leeftijdgenoten zich tot elkaar in hun relatie over tijd met de seksuele ontwikkeling, en hoe werken deze aspecten op elkaar in (en creëren zij gecombineerde effecten)?

Methoden

Deze onderzoeksvragen zijn onderzocht in vijf empirische studies¹, waarin een multi-methode benadering werd gehanteerd door gebruik te maken van longitudinale vragenlijsten, observaties van interacties tussen vriendenduo's, en een meta-analyse. Voor één van de studies (Van de Bongardt, Reitz, & Deković, 2012) zijn data gebruikt die waren verzameld in een eerdere longitudinale studie (Reitz, 2004). Deze gebruikte analysesteekproef bestond uit 366 middelbare scholieren (55,5% meisjes; $M = 13,4$ jaar op T1), die drie vragenlijsten invulden met tussenpozen van één jaar. In twee studies (Van de Bongardt, De Graaf, Reitz, & Deković, 2014; Van de Bongardt, Reitz, & Deković, 2016) is gebruik gemaakt van de longitudinale vragenlijstdata

die zijn verzameld binnen Project STARS (Deković, Van Aken, Ter Bogt, & Van Geert, 2010; zie Deković et al. (2016) voor een beschrijving van deze studieopzet). Voor deze studies zijn alleen de gegevens gebruikt van de deelnemende middelbare scholieren ($n = 1.132$; 47,3% meisjes; $M = 14,0$ jaar op T1). Voor één studie (Van de Bongardt, Reitz, Overbeek, Boislard, Burk, & Deković, 2016) zijn naast vragenlijstdata ook observatiegegevens gebruikt van 122 jongeren (49% meisjes) tussen de 16 en 21 jaar oud ($M = 17,3$ jaar), die zijn geworven buiten de grotere Project STARS schoolsteekproef. Tot slot is een meta-analyse uitgevoerd met 58 studies uit 15 landen ($n = 69.638$ jongeren) die de relaties onderzochten tussen seksuele normen onder leeftijdgenoten en seksueel gedrag van adolescenten (Van de Bongardt, Reitz, Sandfort, & Deković, 2015).

Resultaten

Seksuele ontwikkeling in de context van opvoeding

Met betrekking tot opvoeding is een onderscheid gemaakt tussen algemene en seksualiteit-specifieke opvoedingsaspecten. Als algemeen opvoedingsaspect is de kwaliteit van de ouder-kind relatie onderzocht. In diverse literatuurstudies is een positieve relatie met ouders – gekenmerkt door hechtheid, steun en warmte – geïdentificeerd als een beschermende factor in relatie tot de timing van seksuele initiatie, het hebben van veilige seks, en het ervaren van seks als iets positiefs (De Graaf, Vanwesenbeeck, Woertman, & Meeus, 2011). Als seksualiteit-specifiek opvoedingsaspect is ouder-kind communicatie over seksualiteit onderzocht, waarover de bevindingen wisselend zijn (Dilorio, Pluhar, & Belcher, 2003). Zo wordt in sommige studies gevonden dat seksuele communicatie positief samenhangt met uitgestelde seksuele activiteit (Hutchinson, 2002), terwijl in andere studies wordt aangetoond dat adolescenten die met hun ouders communiceren over seks ook meer seksuele ervaring hebben (Parkes, Henderson, Wight, & Nixon, 2011).

Hoewel beide typen opvoedingsaspecten (algemene en seksualiteit-specifieke) eerder onderzocht zijn in relatie tot seksuele ontwikkeling, hebben studies tot nu toe geen duidelijk onderscheid gemaakt tussen beiden typen, en ze niet onderzocht in relatie tot elkaar (voor een uitzondering, zie Parkes et al., 2011). In Deelproject 2 is daarom specifiek aandacht besteed aan het onderscheid tussen deze verschillende typen opvoedingsaspecten.

De bevindingen toonden aan dat beiden typen opvoedingsaspecten over tijd samenhangen met seksuele ontwikkeling. Zo lieten twee studies zien dat adolescenten die een betere relatie hadden met hun ouders minder intentie hadden om seks te gaan hebben in het volgende schooljaar (Van de Bongardt et al., 2014) en

¹In het proefschrift dat voortkwam uit Deelproject 2 (Van de Bongardt, 2015) zijn zes empirische studies beschreven, maar in dit artikel vatten we enkel de studies samen die reeds zijn gepubliceerd. Gedetailleerde steekproef-, procedure-, instrumenten- en analysebeschrijvingen zijn te vinden in het proefschrift en de gepubliceerde artikelen.

minder vaak op vroege leeftijd (voor 16 jaar) begonnen met seks (Van de Bongardt et al., 2012).

De meeste studies focussen met name op het directe verband tussen de kwaliteit van de ouder-kind relatie en seksuele ontwikkeling. In Deelproject 2 zijn we een stap verder gegaan om te proberen te begrijpen hoe dit verband te verklaren is. Het is aannemelijk dat een goede relatie met ouders meer indirect samenhangt met seksuele ontwikkeling (Johnson, 2013), door bij te dragen aan een algemene ontwikkelingscontext die verantwoordelijke en gezonde seksuele besluitvorming bevordert, bijvoorbeeld via het stimuleren van zelfwaardering. Zelfwaardering, gedefinieerd als de algemene evaluatie van iemands waarde als persoon, speelt een belangrijke rol in een gezonde psychosociale ontwikkeling (Baumeister, Campbell, Krueger, & Vohs, 2003). Ouders leveren een belangrijke bijdrage aan de ontwikkeling van de zelfwaardering van adolescenten (Gecas & Schwalbe, 1986). In één van de studies uit Deelproject 2 (Van de Bongardt, Reitz, & Deković, 2016) is het indirecte verband onderzocht tussen ouder-kind relatiekwaliteit en gedragsmatige en emotionele aspecten van seksuele ontwikkeling, via globale zelfwaardering. De resultaten lieten zien dat adolescenten met een betere relatie met hun ouders een hogere zelfwaardering hadden, en ook meer positieve emoties na seks rapporteerden (zie Figuur 1). Een hoge-kwaliteit relatie tussen adolescenten en hun ouders bleek dus inderdaad ook meer indirect een positief effect te kunnen hebben op de ontwikkelende seksualiteit van adolescenten.

Met betrekking tot seksualiteit-specifieke opvoeding zagen we in een andere studie (Van de Bongardt et al., 2014) verschillende verbanden met seksueel gedrag en seksuele intentie: hoewel adolescenten die vaker met ouders praatten over seks ook vaker seks hadden gehad op een later meetmoment, had de frequentie van seksuele communicatie geen effect op de intentie van seksueel-onervaren adolescenten om seks te willen hebben in het volgende schooljaar. Dit lijkt erop te wijzen dat ouders vaak pas beginnen te praten over dit onderwerp nadat hun kinderen al een interesse gevormd hebben in seks, en niet dat ouder-kind communicatie seksuele interesses en intenties stimuleert. Dit ligt in lijn met Amerikaanse onderzoeksbevindingen dat seksuele communicatie met ouders vaak pas

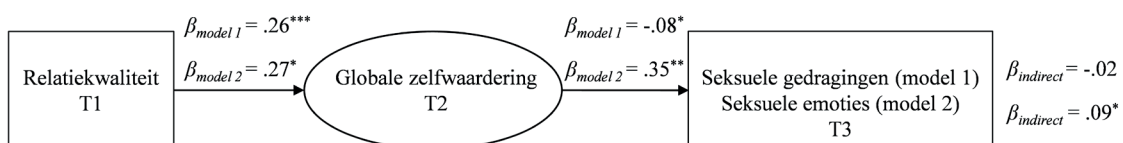
plaatsvindt wanneer adolescenten verkering krijgen of nadat zij al seks hebben gehad (Beckett et al., 2010).

Seksuele ontwikkeling in de context van leeftijdgenoten

Volgens de sociale norm theorie hebben mensen een algemene neiging om hun eigen gedrag in overeenstemming te laten zijn met hun percepties van gedragingen die gangbaar, geaccepteerd, of gewenst zijn (aangeduid als "sociale normen") onder belangrijke sociale referenten, zoals leeftijdgenoten (Cialdini & Trost, 1998). Deze theorie onderscheidt verschillende typen sociale normen. In relatie tot leeftijdgenoten en seksualiteit zijn *descriptieve normen* (percepties van) seksueel gedragingen van leeftijdgenoten. *Injunctieve normen* zijn (percepties van) seksuele attitudes van leeftijdgenoten. *Peer pressure* omvat de actieve en expliciete aanmoediging en sociale druk van leeftijdgenoten, om seks te hebben.

Ondanks het conceptuele onderscheid tussen deze drie typen sociale normen, nemen weinig studies die de rol van leeftijdgenoten in seksueel gedrag van adolescent onderzoek dit onderscheid in acht. In een meta-analyse van 58 studies (Van de Bongardt, et al., 2015), onderzochten we daarom de unieke relaties tussen deze verschillende typen seksuele *peer*-normen en seksueel (risico)gedrag van adolescenten. De resultaten lieten zien dat adolescenten die dachten dat hun leeftijdgenoten (a) meer seksueel actief waren, (b) het hebben van seks meer goedkeurden, en (c) meer druk op hen uitoefenden om seks te hebben, zelf vaak ook meer seksueel actief waren. Bovendien hadden adolescenten die geloofden dat hun leeftijdgenoten (d) meer risicovolle seks hadden (descriptieve risiconormen) vaker ook zelf meer risicovolle seks. Descriptieve normen hingen sterker samen met seksueel gedrag van adolescenten dan injunctieve normen of *peer pressure*. In een andere studie kwam bovendien naar voren dat seksueel onervaren adolescenten die geloofden dat hun vrienden het hebben van seks meer goedkeurden, zelf ook meer intentie hadden om seks te gaan hebben in het volgende schooljaar (Van de Bongardt et al., 2014).

Hoewel veel onderzoek is gedaan naar de veelvoorkomende gelijkenis tussen seksuele gedragingen en attitudes van adolescenten en die van hun leeftijdgenoten (ook wel het "homophily effect" genoemd; Brechwald & Prinstein, 2011), is weinig bekend over

Figuur 1. Indirecte relaties tussen ouder-kind relatiekwaliteit op T1 en seksuele gedragingen en emoties van adolescenten op T3 via globale zelfwaardering van adolescenten op T2.

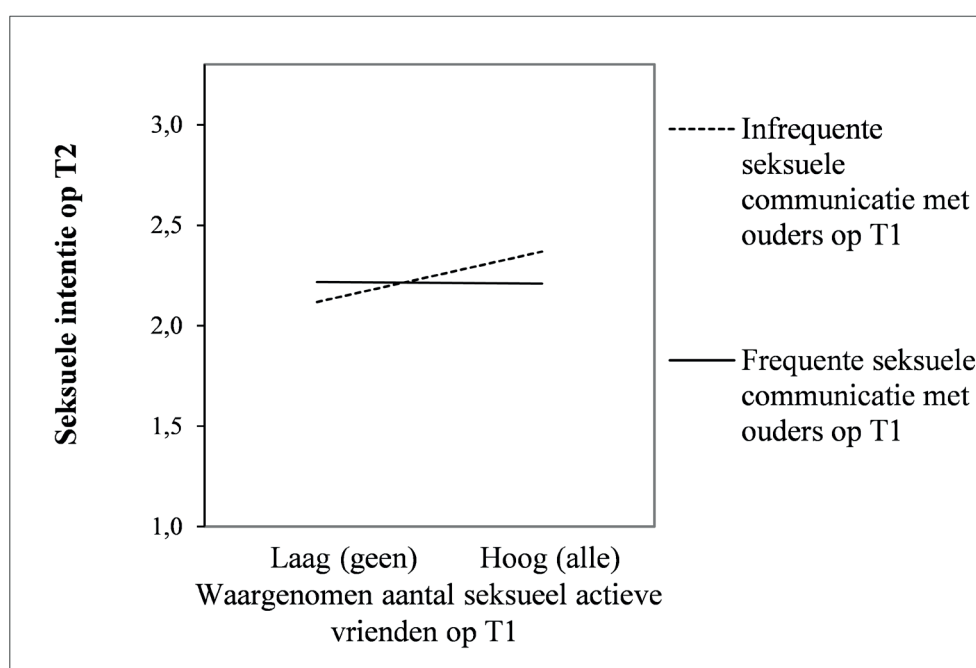
Noten. * $p < .05$. ** $p < .01$. *** $p < .001$.

hoe jongeren elkaar hierin mogelijk beïnvloeden. In Deelproject 2 werd daarom verder onderzocht of en hoe percepties van seksuele *peernormen* (descriptieve normen, injunctieve normen, *peer pressure*, en risiconormen) verband hielden met gesprekken over seksualiteit-gerelateerde onderwerpen tussen beste vrienden-duo's. Met een multi-methode studie (Van de Bongardt, Reitz, Overbeek, et al., 2016) is gekeken in hoeverre de mate van 'normativiteit' (in lijn met ideeën over gezonde en plezierige seksualiteit) en 'deviantie' (in lijn met ideeën over riskante of ongewenste seksualiteit) tijdens geobserveerde gesprekken over seks tussen jongeren en hun vrienden was gerelateerd aan zelf-gerapporteerde percepties van seksuele *peernormen*. De dyadische observatiegegevens zijn geanalyseerd met *Actor-Partner Interdependence Modellen* (Olsen & Kenny, 2006), waarin de informatie van beide individuen wordt gebruikt door zowel de eigen seksuele communicatiestijl als die van de vriend(in) (actor en partner-effecten, respectievelijk) te onderscheiden. De resultaten bevestigden dat de manier waarop jongeren over seks praatten met hun vriend(inn)en (dat wil zeggen: de hoeveelheid normatieve en deviante gesprekstof en de wederzijdse bevestiging daarvan) inderdaad samenhang met hun eigen individuele percepties van seksuele *peer-normen*: adolescenten die meer deviante gesprekken over seks hadden met hun vriend(inn)en dachten dat hun vriend(inn)en het hebben van seks meer goedkeurden, dat zij meer seksueel actief waren en meer risicovolle seks hadden, terwijl meer normatieve gesprekken over seks samenhangen met percepties van seksuele *peer-normen* in de omgekeerde richting. Er werden zowel actor als partner-effecten gevonden:

seksuele norm percepties hingen samen met zowel de eigen normativiteit en deviantie in de geobserveerde gesprekken als die van de vriend(in). Dit benadrukt het belang van dyadisch onderzoek (observaties en analyses).

Ouders en leeftijdgenoten

Ouders en leeftijdsgenoten spelen op verschillende manieren een rol in de seksuele ontwikkeling van adolescenten: ouders worden doorgaans beschouwd als potentiële 'vertragers' van seksuele activiteit, terwijl leeftijdgenoten vaak worden gezien als seks-promotende factoren. Aangezien deze twee sociale contexten dus mogelijk tegenstrijdige invloeden kunnen hebben op seksuele ontwikkeling, is het belangrijk om ze niet alleen afzonderlijk, maar ook tegelijkertijd te onderzoeken (Fasula & Miller, 2006). Dit is gedaan in een studie waarin de rol van diverse biopsychosociale factoren in de timing van seksuele initiatie van adolescenten werd onderzocht (Van de Bongardt et al., 2012). De resultaten toonden aan dat het seksuele debuut van meisjes zowel door opvoedfactoren als door leeftijdgenoten werd voorspeld, en het debuut van jongens alleen door leeftijdgenoten. Echter, wanneer deze factoren tegelijkertijd werden onderzocht, bleken alleen leeftijdgenoten een rol te spelen in het seksuele debuut van zowel jongens als meisjes. Zo bleek dat meer frequente omgang met leeftijdgenoten samenhang met een grotere kans op een vroeg seksueel debuut (voor 16 jaar) voor zowel jongens als meisjes. Het mechanisme achter deze link tussen meer frequente interacties met leeftijdgenoten en meer seksuele activiteit blijft echter onduidelijk. Het zou kunnen zijn dat frequentere interacties met leef-

Figuur 2. Interactie-effect tussen seksuele communicatie met ouders en descriptieve seksuele *peer-normen* op T1 op de seksuele intentie van adolescenten op T2.

tijdgenoten samenhangen met percepties van meer seks-bevorderende seksuele normen. Daarnaast bleek druk van leeftijdgenoten om seks te hebben of juist om maagd te blijven een extra risicofactor te zijn voor een vroeg seksueel debuut voor meisjes.

Naast het *relatieve* belang van ouders en leeftijdgenoten is ook onderzocht hoe deze contexten op elkaar inwerken, en *gecombineerde* effecten creëren (Van de Bongardt et al., 2014). In deze studie is specifiek gekeken of algemene en seksualiteit-specifieke opvoedingsaspecten (relatiekwaliteit en seksuele communicatie) de effecten van drie typen seksuele peer-normen (descriptieve normen, injunctieve normen en druk van leeftijdgenoten) op cognitieve en gedragsmatige aspecten van de ontwikkelende seksualiteit van adolescenten (seksuele initiatie en intenties) modereerden. De resultaten lieten zien dat frequente seksuele communicatie met ouders als buffer fungeerde voor de effecten van descriptieve normen (het geloof dat meer vrienden seksueel actief waren) en van het ervaren van druk van leeftijdgenoten om seks te hebben op hun eigen intentie om seks te hebben (zie Figuur 2).

Conclusie

Tezamen dragen de bevindingen van Deelproject 2 bij aan bestaande kennis over en theoretisch begrip van hoe normatieve, risicovolle en positieve aspecten van seksuele ontwikkeling tijdens de adolescentie verweven zijn met diverse aspecten van relaties met ouders en leeftijdgenoten. Er werden verrassend weinig sekseverschillen gevonden in de onderzochte relaties, erop duidend dat de onderliggende mechanismen vergelijkbaar opereren voor jongens en meisjes. vervolgonderzoek moet echter verifiëren in hoeverre de resultaten generaliseren naar adolescenten met niet-Nederlandse culturele achtergronden en adolescenten in andere landen. Daarnaast zijn meer observatiestudies (bijvoorbeeld van ouder-kind communicatie over seks), experimenten (bijvoorbeeld naar de effecten van peer-normen op seksuele attitudes), en multi-informant onderzoek (bijvoorbeeld rapportages van ouders) nodig om de nieuwe vragen die de bevindingen oproepen verder te onderzoeken.

De resultaten bevatten relevante implicaties voor opvoedings- en onderwijs-strategieën. Met name de rol van seksuele peer-normen biedt een belangrijk uitgangspunt. Adolescenten blijken risico-gedragsnormen (bijvoorbeeld gerelateerd aan middelengebruik) onder leeftijdgenoten vaak te overschatten, mogelijk mede door deviante gesprekken over seks. Correctie van die mispercepties, met behulp van accurate informatie over normatieve seksuele ontwikkeling, blijkt een effectieve manier om de effecten van deze overschatte normen op het eigen risicogedrag van adolescenten te verkleinen (Prentice, 2008). De bevinding dat ouder-kind communicatie over seks als buffer fungeerde voor de seksuele intentie-verhogende effecten van seksuele peer-normen, duidt erop dat ook ouders

daaraan kunnen bijdragen.

Door ontwikkelingen in seksuele gedragingen, cognities en emoties beter te begrijpen als normatieve en sociaal-gecontextualiseerde ontwikkelingstaken tijdens de adolescentie, kunnen onderzoekers, ouders, docenten en professionals in de seksuologische praktijk effectiever bijdragen aan gezonde en positieve seksuele ontwikkeling tijdens deze intrigerende periode in het levenslange proces van menselijke seksuele ontwikkeling.

Literatuur

- Baumeister, R. F., Campbell, J. D., Krueger, J. I., & Vohs, K. D. (2003). Does high self-esteem cause better performance, interpersonal success, happiness, or healthier lifestyles? *Psychological Science in the Public Interest*, 4, 1-44.
- Beckett, M. K., Elliott, M. N., Martino, S., Kanouse, D. E., Corona, R., Klein, D. J., & Schuster, M. A. (2010). Timing of parent and child communication about sexuality relative to children's sexual behaviors. *Pediatrics*, 125, 34-42.
- Brechwald, W. A., & Prinstein, M. J. (2011). Beyond homophily: A decade of advances in understanding peer influence processes. *Journal of Research on Adolescence*, 21, 166-179.
- Cialdini, R. B., & Trost, M. R. (1998). Social influence: Social norms, conformity, and compliance. In D. T. Gilbert, S. T. Fiske, & G. Lindzey (Eds.), *The handbook of social psychology (Volume 2, 4th edition)* (pp. 151-192). New York, NY: Oxford University Press.
- De Graaf, H., Vanwesenbeeck, I., Woertman, L., & Meeus, W. (2011). Parenting and adolescents' sexual development in Western societies: A literature review. *European Psychologist*, 16, 21-31.
- Deković, M., van Aken, M. A. G., Ter Bogt, T., & Van Geert, P. L. C. (2011). *Sexuality and intimate relations of Dutch youth: Developmental trajectories and developmental context* [NWO Grant no. 431-99-018]
- Deković, M., Van de Bongardt, D., Baams, L., Doornwaard, S. M., Dalenberg, W., Reitz, E., ... Van Geert, P. (2016). Ontwikkeling van romantische relaties en seksualiteit van Nederlandse adolescenten in context: Project STARS. *Tijdschrift voor Seksuologie*, 40, 4, 195-199.
- Dilorio, C., Pluhar, E., & Belcher, L. (2003). Parent-child communication about sexuality: A review of the literature from 1980-2002. *Journal of HIV/AIDS Prevention & Education for Adolescents & Children*, 5, 7-32.
- Dodge, B., Sandfort, T. G., Yarber, W. L., & De Wit, J. (2005). Sexual health among male college students in the United States and the Netherlands. *American Journal of Health Behavior*, 29, 172-182.
- Gecas, V., & Schwalbe, M. L. (1986). Parental behavior and adolescent self-esteem. *Journal of Marriage and Family*, 48, 37-46.
- Fasula, A. M., & Miller, K. S. (2006). African-American and Hispanic adolescents' intentions to delay first intercourse: parental communication as a buffer for sexually active peers. *Journal of Adolescent Health*, 38, 193-200.
- Hutchinson, M. K. (2002). The influence of sexual risk communication between parents and daughters on sexual risk behaviors. *Family Relations*, 51, 238-247.
- Johnson, M. D. (2013). Parent-child relationship quality directly and indirectly influences hooking up behavior reported in young adulthood through alcohol use in adolescence. *Archives of Sexual Behavior*, 42, 1463-1472.
- Kotchick, B. A., Shaffer, A., Forehand, R., & Miller, K. S. (2001). Adolescent sexual risk behavior: A multi-system perspective. *Clinical Psychology Review*, 21, 493-519.
- Olsen, J. A., & Kenny, D. A. (2006). Structural equation modeling with interchangeable dyads. *Psychological Methods*, 11, 127-141.

- Parkes, A., Henderson, M., Wight, D., & Nixon, C. (2011). Is parenting associated with teenagers' early sexual risk-taking, autonomy and relationship with sexual partners? *Perspectives on Sexual and Reproductive Health*, 43, 30-40.
- Prentice, D. A. (2008). Mobilizing and weakening peer influence as mechanisms for changing behavior. In M. J. Prinstein & K. A. Dodge (Eds.), *Understanding peer influence in children and adolescents* (pp. 161-180). New York, NY: The Guilford Press.
- Reitz, E. (2004). *Problem behavior during early adolescence and child, parent, and friend effects: A longitudinal study* [doctoraal proefschrift]. Universiteit van Amsterdam, Digital Academic Repository (DARE): uvapub:51357.
- Schalet, A. T. (2011). *Not under my roof: Parents, teens, and the culture of sex*. Chicago, IL: University of Chicago Press.
- Van de Bongardt, D. (2015). *Developing adolescent sexuality in context: Relations with parents and peers* [doctoraal proefschrift]. Ridderkerk: Ridderprint BV (ISBN: 978-94-6299-051-7). Online link: <http://dspace.library.uu.nl/handle/1874/311169>
- Van de Bongardt, D., De Graaf, H., Reitz, E., & Deković, M. (2014). Parents as moderators of longitudinal associations between sexual peer norms and Dutch adolescents' sexual initiation and intention. *Journal of Adolescent Health*, 55, 388-393.
- Van de Bongardt, D., Reitz, E., & Deković, M. (2012). Vroeg seksueel debuut in Nederland: een longitudinale studie naar de rol van individuele kenmerken, opvoeding en leeftijdgenoten. *Kind en Adolescent. Theemanummer: "Intieme Relaties en Seksualiteit"*, 33, 194-205.
- Van de Bongardt, D., Reitz, E., & Deković, M. (2016). Indirect over-time relations between parenting and adolescents' sexual behaviors and emotions through global self-esteem. *The Journal of Sex Research*, 53, 273-285.
- Van de Bongardt, D., Reitz, E., Overbeek, G., Boislard, M. A., Burk, W. J., & Deković, M. (2016). Observed normativity and deviance in friendship dyads' conversations about sex and the relations with youths' perceived sexual peer norms. *Archives of Sexual Behavior*. doi:10.1007/s10508-016-0763-x
- Van de Bongardt, D., Reitz, E., Sandfort, T., & Deković, M. (2015). A meta-analysis of the relations between three types of peer norms and adolescent sexual behavior. *Personality and Social Psychology Review*, 19, 203-234.

Financiering

"Project STARS" (Studies on Trajectories of Adolescent Relationships and Sexuality) werd gefinancierd door de Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek (NWO) en het Fonds Wetenschappelijk Onderzoek Seksualiteit (FWOS) [NWO Grant No. 431-99-018].

Summary

Developing adolescent sexuality in context: Relations with parents and peers

In this paper, the findings are described of Project STARS sub-project 2, in which a multi-method approach (longitudinal questionnaires, observations, meta-analysis) was used to investigate how different aspects of adolescents' developing sexuality (behaviors, cognitions, emotions) are related over time to various aspects of adolescents' relations with parents and peers. The results showed that adolescents who had a better relationship with their parents had less intention to have sex, began having sex at a later age, and also experienced more positive emotions after sex through a higher self-esteem. Although adolescents who frequently talked with their parents about sex were more sexually active later on, the frequency of sexual communication did not affect the sexual intentions of sexually inexperienced adolescents. Adolescents who interacted with peers more frequently, who thought that their friends were more sexually active and that they approved more of having sex, and who experienced more peer pressure to have sex, were also more sexually active themselves, and at an earlier age. Moreover, youth who had more deviant conversations about sex with their friends believed that their peers approved more of having sex, that they were more sexually active and that they had more risky sex. When parents and peers were examined simultaneously, only peers were found to play a role in adolescents' timing of sexual debut. Frequent communication about sex with parents, however, buffered the effects of sexual peer norms on adolescents' own sexual intentions. Theoretical and practical implications are discussed.

Keywords: sexual development, parents, peers, longitudinal study, Project STARS

Trefwoorden: seksuele ontwikkeling, ouders, leeftijdgenoten, longitudinaal onderzoek, Project STARS

Debutantenprijs Tijdschrift voor Seksuologie

De Debutantenprijs van het Tijdschrift voor Seksuologie heeft als doel jonge onderzoekers en studenten te stimuleren een wetenschappelijk seksuologisch artikel te publiceren. De prijs zal worden uitgereikt aan de eerste auteur van het beste artikel qua wetenschappelijk niveau, originaliteit en klinische of maatschappelijke relevantie. Dit artikel is verschenen in de rubrieken Onderzoek, Literatuurstudie of Klinische les van het Tijdschrift voor Seksuologie.

Personen die in aanmerking kunnen komen zijn bachelor- en masterstudenten, studenten aan een postacademische opleiding (o.a. de opleiding seksuologie), en aio's of junioronderzoekers met maximaal 3 jaar onderzoekservaring. Aanvullende eisen zijn dat kandidaten nog geen andere seksuologisch publicatie als eerste auteur en maximaal één niet-seksuologische publicatie als eerste auteur hebben geschreven.

De prijs wordt eens per twee jaar toegekend, mits de financiële situatie van het Tijdschrift dit toestaat, en bestaat uit een geldbedrag van 1000 euro en een oorkonde.

We nodigen u van harte uit een artikel in te zenden aan redactie@tijdschriftvoorseksuologie.nl.